

יצחק בצלאל: הכל כתוב בספר : עם סופרים בישראל כיום (תל-אביב : הוצאת הקיבוץ המאוחד, תשכ"ט 1969), עמ' 24-29.

אנדד אלדן

נולד בפולין ב-1924, עלה עם הוריו ב-1930. גדל והתחנך בקיבוץ חפציבה ומ-1960 בקיבוץ בארי. היה בפלמ"ח והדריך ב"הנוער העובד". למד באוניברסיטה העברית. החל לפרסם שירים ב-1953. אסופות-שיריו : "חושך זורם ופרי" — תש"ד, "לא בשמחות קלות" — תשכ"ד, "לא על האבן לבדה" — תשכ"ג.

נכר וגלבוע

קובץ שירים שני של אנדד אלדן „לא בשמחות קלות“ שיצא זה עתה לאור, מתייחד בצירוף נדיר בשירתנו. זוהי שירה של בן־קיבוץ הספוגה נוף הארץ ובמרכזה הגלבוע, שלצדו, בקיבוץ חפצי־בה, גדל וחי המחבר. עם זאת זוהי שירי שיש בה כל סממני ה„מודרנה“.

הסבתי עם אנדד אלדן בביתו, בקיבוץ בארי שבנגב ושאלתיו כיצד הגיע לשירה מודרנית. שיערתי שתשובתו תהיה: „ומהי שירה מודרנית?“

וכך היה. נראה כי המשוררים אינם מקוריים יותר ממראייניהם. לדידם, הגדרות כמו „שירה מודרנית“ וכיוצא בהן, כל קיומן בא מידי המבקרים ופרופסורים לספרות. ואף על פי כן מפי אנדד אלדן עצמו שמעתי במהלך השיחה על קירבתו לחטיבה מוגדרת של שירה ומשוררים, המכונה בפיו „משוררי שנות החמישים“.

שנת 1953 היתה שנת מפנה בשירתנו. בשנה זו מתחילה הופעתה של קבוצה חדשה של משוררים, כמו: יהודה עמיחי, נתן זך, משה דור ואחרים, השונים מקודמיהם. לפניהם דור שלם של משוררים, שהמשיכו את סגנון שירתו של אלתרמן. שירה זו הגיעה לשיאה בימי מלחמת השחרור והשנים שמיד לאחריה.

במה שונה שירת שנות החמישים?

אינני טיפוס של אינטלקטואל, והגדרות מופשטות וכוללניות רחוקות ממני.

מה גם שההכללות בשירה הן מסוכנות, כי הן מבליעות את המיוחד והאישי שבכל משורר. אני יכול לומר שאני חש קירבה לשיריו של נתן זך, לדוגמה, אף כי אנו שונים זה מזה, משום שזו שירה אישית, לא כוללנית. לדעתי מצטיינת השירה של שנות החמישים באמירה המדויקת, במסירה המדויקת של משורר את עצמו. שירה צריכה לדבר במושגים שלה: בדימוי, בסמל ובאסוציאציה. לדעתי, האסוציאציה היא יסוד מרכזי של השיר, בהיותה צירוף של חוויות, מראות, הרהורים וזכרונות, והיא ניתנת בלבוש של דימוי. אם תאמר אלף פעמים בשיר אהבה, „אני אוהב אותך“, לא יהיה זה שיר. אך אפשר שבשיר־אהבה לא תיאמר אף פעם המלה „אהבה“, אך היא תעביר לקורא משקע של חוויית האהבה בדרך של דימוי ואסוציאציה. מלים רבות איבדו משמען מרוב שימוש ונעשו שחוקות. הדבר ניכר בעיקר במשוררים הכותבים „על־פי“, בנוסח של גדול שקדם להם. כך היתה גם אצלנו שירה „על־פי“ אלתרמן, שהירבתה בשימוש בנופים זרים ובגודש של תפאורה. אולי זה הטעם לכך, שהשבירה של צורות וסגנונות היא חלק מהותי הכרחי לזרימה של היצירה בכל התקופות. יש ספר בצרפתית הנקרא: „שלושת אלפי שנה של שירה מודרנית“.

בסיווג למשמרות יש הרבה מהספקולציה. מבחינה גילית אני נמנה על „דור בארץ“, ואילו מבחינת ההוויה השירית, שייך אני לדור שנות החמישים. אך שירי, סגנוני, הם שלי, אין הם חיקוי למודרנה ואין הם פרי השפעות זרות. התחלתי לכתוב שירים בילדותי. את שירי הראשונים פירסמתי בשנת 1953 ב„על המשמר“, „משא“ ו„מבפנים“. שירים אלה כתובים בסגנון בוסר ורק לאט־לאט מתפתח הסגנון העצמי. התפתחות זו אינה מקרית ואינה שרירותית. סגנון השירים הראשונים של רוב המשוררים הוא בבואה של סגנון המשורר האהוב עליהם. ואלתרמן היה אהוב עלינו בימי נעורינו. מעטים הם המשוררים שכבר בספרם הראשון ניכרים הם בעוצמת ייחודם ושיריהם שלאחר מכן הם בבואה של עצמם. קובץ ראשון של שירי „חושך זורם ופרי“, הופיע ב־1959, אך אם הייתי ממהר לקבץ את שירי יכולתי קודם לכן להוציא קובץ שלם של שירים בסגנון בוסר.

אך גם בסגנון העצמי של משורר חלה התפתחות. בתחילה היו מתלוננים עלי ששירי מחוספסים, עמוסים לעייפה, אפלים מדי. אולי בראשית דרכך כמשורר, יש בכך רצון להפגין יכולת, אך לאחר מכן, כשיש לך יותר בטחון, אתה משתחרר מעומס ומגיע ליתר הצללה.

יש שואלים אם אני מושפע מהשירה האנגלו־סכסית. נכון שמשוררי שנות החמישים, מרביתם למדו באוניברסיטאות וקראו שירה לועזית לפני שפירסמו שיריהם. אך בעיית ההשפעות היא בעיה מורכבת. לגבי אני, על

אף שלמדתי באוניברסיטה גם ספרות אנגלית ואני קורא שירה אנגלית, הלוואי וידיעת הלשון האנגלית שלי היתה מספקת כדי שאוכל להיות מושפע מדילן תומס.

כיצד מגיע בן־קיבוץ לשירה מודרנית?

החברה הקיבוצית שוב אינה חברה הארמונית ותמימה. לכן אינה מוצאת ביטויה בשירה הארמונית ותמימה. החברה הקיבוצית נעשתה מורכבת. יש בה מאבקים. וכאלה הם שירי. שירים אלה מורכבים. רב בהם המרומז. אף כי נראים הם תמימים לפעמים. כשאני כותב „הנמוכים נמוכים יותר“, אני מתכוון לדבר מסוים מאד. בחיים הקיבוציים, על אף ההישגים הרבים, ואולי דוקא בשלהם, קיים מתח. מתח של אדם עם עצמו, עם חיו, עם חבריו בקיבוץ. כל מה שמתרחש במקום אחר בתחומי המשפחה, מתרחב כאן למסגרת הקיבוץ כולו. טרגדיה אישית בקיבוץ, אדם בודד או נעזב, או הרגשת קיפוח — כאובים יותר במבט אחר. המוות כאן — מוחשי יותר. בית־הקברות הוא בתוך הישוב, הוא נשקף כאן מחלון ביתי. חבר קיבוץ שמת, הוא בן־משפחה שנפטר, והאבל מוחשי יותר. היש להתפלא שבשירים אלה המוות הוא בן־לוויה קבוע?

שירי הם שירים של בן־קיבוץ, ואני סבור שבני קיבוצים עשויים להבינם יותר מאחרים. הנוף בשירים אלה הוא נוף קיבוצי. במובן זה שהנוף הוא הוויה. כשבשירי אני כותב „מדרון“ או „הר“, אין אלה מטפירות, זה הגלבוע. השקד — אינו מושג משירי ט"ו בשבט. ליד חפצי־בה היה כפר של שקדים. הגלבוע אינו הר המוכר מהתנ"ך, שבו נפל שאול, להיפך, כאשר למדנו על שאול, הוא היה קרוב, משום שנפל על הגלבוע. אם אני כותב „הר־הבית“, ולא במובן המסורתי, אין זה משחק־מלים.

ואמנם, כל הקורא בשירי אנדד אלדן חש בקיומו של נוף הארץ בתוכנם של השירים, כמו בדימויים „ובחמרים השיריים“ המפרנסים אותם. ישנו הנוף הקרוב, בראש ובראשונה הגלבוע, המתגלה בעשרות צורות. עד כדי כך, שכאשר לאחר שנים, מעתיק אנדד ביתו מחפצי־בה לבארי שבנגב, הריהו חש וכותב כגולה. יש בספר „שיר גולה“ ויש מחזור שלם של „חזור אל מראותיו“. ויש נוף רחב יותר. אנדד נמנה על קומץ המשוגעים לידיעת הארץ. אין פסגה בארץ הזאת שלא דרכתי עליה ברגלי הוא אומר (ואם מותר לגלות סוד: את שמו הוא הסב בגיל מאוחר מאברהם בלייברג לאנדד אלדן — שם המבטא בשני חלקיו את חיבת השיטוט בארץ. בני הקיבוץ מפורקים מהאידיאליזציה התמימה של הנוף והעבודה. לגביהם אלה מושגים מוחשיים, אך הבעיה היא שבן־הקיבוץ עבר בזמן קצר תהליכים מזורזים, אולי יותר מבן כל חטיבה אחרת באוכלוסייה. פעם היה המבחן החברתי של ילד בקיבוץ לרתום פרדה או סוס, לשמש עגלון, ואילו בן־

הקיבוץ היום, לפעמים רואה סוס לראשונה בגן החיות. את מקום הסוס תפס הטרקטור, ואת הקמה רואים רק כשיוצאים לטיול. הנוף היום הוא סביבך, לא בתוכך. המרחק בין הקיבוץ לעיר נתקצר. שינויים אלה מלמדים עד כמה הוויית בן-קיבוץ אינה אידיאליזציה פאסטוראלית. לכן אין להתפלא שפסל חבר קיבוץ מפסל בברזל, או שמשורר בן-הקיבוץ כותב שירה בנוסה מודרני. אין זה שרירותי ואין זה בא כדי להדהים...

האם כבן-קיבוץ אינך שואף להיות מובן לכל, או יותר מזה, לשרת את הכלל? ראשית, אני סבור שאני מובן, ואינני כותב כדי שלא יבינוני. אך הכיסוי בלשון הוא הכרת. המשורר כותב על חוויותיו האינטימיות, הוא מערטל עצמו בפרהסיה, ומידה של כיסוי היא איפוא הכרחית. קיים גם החשש מפני הבאנאלי. אינני סבור שמשורר, אפילו איש קיבוץ, רשאי לאנוס את סגנונו, כדי להיות מובן. בכלל האנוס, גם כשהמדובר בשליחותה של שירה, זו היא לשירה. אני סבור שמשורר חייב למלא שליחות. אך שליחות שאותה הוא חש בפנימיותו, ולא שליחות כפויה.

שירי ממלאים שליחות בעצם קיומם, ובבטאם אמת שאני חי בה וחש בה. אני התקבלתי לחברות בקיבוץ בשנת 1942. ומכאוב מאד שעד היום, 22 שנה לאחר מכן, כה ספורים הם המשוררים בני-הקיבוץ. מדוע דור זה, הפעיל בכל שטחי החיים, בחקלאות, בצבא, בחינוך, במשק, בשליחות — אינו קיים בשירה? לכן ערכך ושליחותך כמשורר חבר-קיבוץ הוא בעצם קיומך.

יש פרובלמאטיות רבה בתיחומה של ספרות הקיבוץ. באיוולתנו רצינו פעם להקים ארגון של סופרים חברי קיבוץ. זו זכות גדולה, אך גם סכנה גדולה. אין אסכולה ספרותית קיבוצית. סופרים חברי קיבוץ נמנים עם אסכולות שונות וכותבים ברמות שונות. ויש קושי נוסף בהגדרת ייחודה של ספרות הקיבוץ. מחד — ספרות זו אינה מגלה אותה מידת חיות וחיוניות המתגלה בתנועה הקיבוצית. ומאידך — ספרות הקיבוץ רואה עצמה ענף של ספרות רחבה יותר: ספרות העבודה.

גם הציפיה לייחוד תכני אי אחר של ספרות הקיבוץ אינה ניתנת להתגשם. הקיבוץ עבר מזמן את השלב בו צריך לכתוב עליו טובות. לעומת זאת, יש כנראה משהו בכך, שלרגעי העצב יש יותר ביטוי באמנות מאשר להוויות חגיגיות. ובכלל החלוקה לשמח-עצוב, אופטימי-פסימי — היא אבסורדית. מדוע אין באים לאנשים בקיבוץ בתביעה: הייה שמח, אך מסופרים מצפים כתיבה בסגנון מסוים?

הדמות המתגלה בשירי היא זו המתגלה בחיי הקיבוץ.

הבעיות הארגוניות של חיי האמן בקיבוץ כיום, אין להשוותן לאלה שלפני עשור שנים. אני מקבל יומיים בשבוע לשם כתיבה. אני מרכז את ימי הכתיבה לכדי שבוע רצוף, בתוספת של יום שבת וליל שמירה, יש לי כמעט שבוע אחד רצוף לכתיבה מדי שבועיים. יש לי גם חדר עבודה מיוחד. נוסף לכך, המשק מקציב תקציב מיוחד לסופרים לרכישת ספרים וכיוצא בהם.

הבעיה אינה כיום בכך, שאתה עסוק מכדי לכתוב, לא. הבעיה היא שמרכז החיים בקיבוץ הוא בעשיה, ואילו מרכז חיינו של אמן הוא בתחום הרוח, בתחום היפה, בצורך לתת ביטוי. אדם החי בקיבוץ ברצון, חי בו בשל הערכת החיים הקיבוציים, חיי המעשה בקיבוץ. החברה הקיבוצית חיה במתח רב, גיוסים, משימות. ויש לפעמים הרגשת אי-נוחות ב„לקיחת” ימים למטרת יצירה. משל ל„מעשה ידי טובעים ואתם אומרים שירה?” הפתרון הוא בשילוב חיי המעשה וחיי הרוח. אך זהו פתרון לא קל. זו גם בעיה שקיימת לא רק בקיבוץ, היא קיימת בעולם כולו. ברור, שאם אתה עובד בעבודה הרצויה לך, זה מסייע.

זאת ועוד: בדידות היא חלק מהותי מהוויית היוצר. האמן חי כצופה כשהוא קשוב לנעשה. כדי לחיות כך, הוא חייב לחיות בשקט, ואילו החיים בקיבוץ הם חיים בצוותא.

ואף על פי כן, כבן משק עברתי פחות לבטים ומשברים מאמנים אחרים, שהצטרפו למשק בבחרותם. מילדותי גדלתי בקיבוץ, בגרתי בחברה זו תוך התנגשויות אתה, בהיותי יוצא דופן ב„עיסוקי”. סגנוני השירי התפתח תוך השגות שהיו לי על ערכים אסתטיים שהיו מקובלים על הסובבים אותי.

[24.7.64]